

В напрямку транзакційного аналізу розроблено концепцію сценаріїв організації, за якою сценарій будь-якої організації можна розглянути через чотири наскрізні теми (ідеології), які зосереджуються навколо центральних проблем організації. Одна з ідеологій організації – це гроші. Отже, те, яке ставлення в організації до грошей, багато в чому визначає стратегічну позицію, вироблену організацією.

Важливою складовою аналізу ставлення персоналу комерційних організацій до грошей є організаційно-психологічні умови формування ставлення до грошей (монетарна політика організації; психологічна підготовка персоналу) (Паршак О.І., 2021). Монетарна політика організації включає, монетарну культуру комерційної організації, яка лежить в основі формування монетарної політики організації та впливає на монетарну мотивацію та монетарну поведінку персоналу організації. Щодо психологічної підготовки персоналу, то тут важлива розробка тренінгової програми по психології грошей для персоналу організації.

Отже, ментальне здоров'я включає в себе емоційне, психологічне та соціальне благополуччя. Важливим завданням для організацій є розуміння можливих ризиків зниження психічного здоров'я персоналу. Одна з груп ризиків психічного здоров'я персоналу організацій - соціально-економічні ризики (бідність, безробіття, погані умови роботи, низький рівень освіти тощо), які можуть призводити до важких психологічних, соціальних та економічних наслідків діяльності персоналу в організації (робочий стрес, професійне вигорання та депресія). Дослідження ролі грошей в організаційній культурі організації та ставлення до грошей персоналу організацій один з важливих компонентів підтримки та підвищення психологічного благополуччя персоналу організацій.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

В. В. Кобильченко,

доктор психологічних наук, професор,

І. М. Омельченко,

доктор психологічних наук, професор,

*Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України*

Серед вузлових, фундаментальних проблем теорії особистості одне з чільних місць займає проблема детермінації людської поведінки. Детермінацію можна визначити як сукупність психологічних чинників, що обумовлюють виникнення, перебіг й спрямованість поведінки людини. У сучасній психологічній науці склалось розуміння детермінації як складної єдності психічних процесів, що відбуваються спонтанно чи довільно,

усвідомлено чи підсвідомо у психіці особистості. Детермінація – це те, що визначає людську активність в цілому, а детермінанти – зокрема.

Розглянемо ці аспекти більш детально. У різних визначеннях детермінації на перший план виступає позиція щодо питання про співвідношення її енергетичних (мотиваційних) і змістовних (операційних) сторін. Для багатьох авторів характерним є розуміння детермінації тільки як мотивації, тобто, як чисто енергетичного джерела людської активності, що не включає у себе змістовну сторону, конкретні механізми «розподілу енергії», регуляції поведінки. Так, наприклад, З. Фрейд (Фрейд З., 1989) усі закономірності детермінації людської поведінки трактував лише як динамічно-енергетичні. Інші психологи, не формулюючи так прямо своєї позиції, разом з тим фактично абсолютизують роль динамічних моментів (К. Левін, Г. Мерфі, Д. Гілфорд та ін.).

С.Л. Рубінштейн (Рубінштейн С. Л., 1957) підкреслював, що зовнішні причини діють через внутрішні умови. Відповідно до цього, у діях суб'єкта знаходять своє відображення когнітивна оцінка ситуації та афективне ставлення до неї.

Ми поділяємо дану думку, позаяк поняття детермінації обов'язково повинне включати як когнітивні, так і афективні складові, оскільки більшість психологічних властивостей особистості, які виступають в якості детермінант, являють собою неподільну єдність когнітивного і афективного, пізнання та емоції. Іншими словами, детермінація пронизує усі основні структурні утворення особистості. Крім того, когнітивні та афективні перемінні діють комплексно, між ними встановлюється тісний зв'язок. Спонування до певної дії може виникати у людини не тільки під впливом емоцій, а й під впливом когніцій (знань), зокрема від їх відповідності чи невідповідності одна одній (теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера). Відповідно до його точки зору, система знань індивіда про світ і про себе потребує консонансу. В разі ж виникнення когнітивного дисонансу, індивід прагне зняти його чи зменшити його вплив, і таке прагнення є мотивом його поведінки. Водночас із спробами редукувати дисонанс, що вже виник, індивід активно уникає ситуацій, що здатні його відтворити.

Таким чином, при вирішенні проблеми детермінації людської поведінки неодмінно постає ряд питань: співвідношення понять «детермінація» та «мотивація»; співвідношення енергетичних (мотиваційних) і змістовних (операційних) основ детермінації; співвідношення зовнішніх та внутрішніх чинників; співвідношення у мотивації потреби та емоції, бажаного та необхідного, дискретного та неперервного.

Поведінка людини може бути пояснена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. У першому випадку в якості внутрішніх чинників постають психологічні властивості суб'єкта поведінки, а в іншому – зовнішні умови та обставини. Так наприклад, Д.М. Узнадзе (Узнадзе Д. М., 1966) наполягав на необхідності розрізняти «інтрогенну» поведінку, яка визначається інтересами, мотивами, та «екстрагенну», яка зумовлена зовнішніми впливами.

Отже, детермінація людської поведінки завжди існує як взаємодія внутрішніх та зовнішніх умов. Відповідно до цього, будь-який вчинок являє собою неподільну єдність внутрішнього спонукання та зовнішньої (часто, випадкової) ситуації, що дозволяє говорити про його подвійне опосередкування. У спонуканні фіксуються безпосереднім чином реальне і бажане. Суперечлива єдність цих станів складає основну особливість спонукання. Саме ці два «полюси» утворюють те енергетичне поле мотивації, в межах якого детермінується й реалізується діяльність людини. Ця діяльність у її висхідній та кінцевій точці, у її процесуальному розгортанні, у виборі шляхів та засобів відштовхується як від наявної дійсності, так і від ідеального, бажаного, майбутнього стану, до якого вона спрямована.

На нашу думку, поведінку людини чи її діяльність слід розглядати не як реакцію на певні стимули, а як конкретний результат неперервної взаємодії зовнішніх і внутрішніх детермінант.

Цікавою є концепція американського вченого У. Майшела. Відповідно до неї, особистісні фактори, які вступають у взаємодію із зовнішньою ситуацією, поділяються на низку груп: здібності людини, тобто те, що вона здатна зробити самостійно і незалежно від ситуації у певних обставинах; когнітивні стратегії – способи сприймання й оцінки людиною ситуації, вибору форм поведінки; очікування, тобто те, що має для людини цінність, сенс, значення (людина у певних обставинах обирає такий спосіб поведінки, який відповідає її очікуванням, її цінностям); планування поведінки, її регуляція. Опинившись у певних обставинах люди намагаються, як правило, діяти звичним для них чином, за планом, який перевірений досвідом.

Отже, поведінка особистості регулюється одночасно зовнішніми та внутрішніми чинниками, способи поведінки екстеріоризуються завдяки інтеріоризованому раніше людиною досвіду соціальної взаємодії.

У відповідності з власним розумінням процесу детермінації поведінки особистості, наявності та співвідношенні у ній енергетичних (мотиваційних) і змістовних (операційних) основ, ми розробили модель внутрішньої детермінації поведінки особистості, що поєднує в собі субординаційний та координаційний підходи (див. рис. 1).

Відповідно до нашої точки зору (Кобильченко В. В., 2010), структура внутрішньої детермінації соціальної взаємодії має два рівні: установочний та операційний. Вищий, установочний рівень визначається мотиваційними особистісними утвореннями, як тими, що не мають константних характеристик (це передусім самооцінка), так і тими, що забезпечують стабільність мотивації особистості в цілому (це передусім потреби). Нижчий поведінковий рівень репрезентують операційні детермінанти (темперамент, риси, здібності тощо), які є більш ригідними, ніж попередні, особистісними утвореннями.

Рис. 1. Бімодальна будова внутрішньої детермінації поведінки особистості

Отже, подана модель відтворює взаємозв'язок і взаємозумовленість структурних складників особистісної сфери, де кожен виконує свою функцію і спільно детермінують соціальну взаємодію на різних рівнях (установчому та поведінковому). Відповідно психологічним результатом такої детермінації є стратегія й тактика поведінки взаємодії.

Виходячи з вище зазначеного, психічне завжди приймає участь в детермінації усіх дій, вчинків, діяльності взагалі. Психічна або психологічна детермінація поведінки існує у двох формах – спонукальній (мотиваційній) та виконавській (операційній). З першою із них пов'язані стрижневі психологічні утворення особистості, що мають для неї внутрішній сенс, а з другою – переважно здібності та індивідуальний досвід особистості.

Таким чином, підсумовуюючи сказане необхідно зазначити, що будь-яка дія особистості або її вчинок завжди подвійно опосередковані – зовнішньою ситуацією та внутрішніми особистісними чинниками (детермінантами), через призму яких дана ситуація сприймається суб'єктом соціальної взаємодії.